

विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)

दोस्रो वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको

शोधकार्य (एड. ५९८) को आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

रुपनारायण साह

क्याम्पस क्रमाङ्क : १२० (२०६६/०६७)

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-२१८-२००३

परीक्षा क्रमाङ्क : २१८००८३/२०६८

जनता बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इटहरी, सुनसरी

२०७७/२०२१

विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
दोस्रो वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको
शोधकार्य (एड. ५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

रुपनारायण साह

क्याम्पस क्रमाङ्क : १२० (२०६६/०६७)

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-२१८-२००३

परीक्षा क्रमाङ्क : २१८००८३/२०६८

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

२०७७/२०२१

शोधपत्र बुझाएको मिति

वि.सं. २०७७/१०/२०

(२ फेब्रुअरी, २०२१)

शोधपत्र भाइभा मिति

वि.सं. २०७७/११/१९

(३ मार्च, २०२१)

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन शीर्षकको शोधपत्र मेरो आफ्नै प्रयास र सहभागितामा तयार पारिएको हो । यसमा संलग्न गरिएका तथ्याङ्कहरू यथार्थ र वास्तविक छन् । कहिँ कतैबाट हु बहु नक्कल वा चोरी गरिएको छैन । यो शोधपत्र मार्फत् कोही र कसैमाथि पर्नजाने असरको जिम्मेवारी म स्वयम् हुने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७७, माघ

.....
रुपनारायण साह
शोधकर्ता

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५

☎ ०२५-५८१३००
५८००६४

प.सं. :
च.नं.:

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

सिफारिस पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र जनता बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत एम.एड दोस्रो वर्षका छात्र **रुपनारायण साहले** “विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन” शीर्षकमा मेरो प्रत्यक्ष मार्गदर्शनमा रही तयार गर्नुभएको हो । यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

विमल नेपाल

शोध निर्देशक

मिति : २०७७/१०/२०

जनता बहुमुखी क्याम्पस

☎ ०२५-५८१३००
५८००६४

इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५

प.सं. :
च.नं.:

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

स्वीकृति पत्र

यस क्याम्पसका एमएड दोस्रो वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयका शोधार्थी रुपनारायण साहले विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन शीर्षकमा तयार पारेको शोध प्रतिवेदन स्नातकोत्तर (एमएड) उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. शान्तिराम दाहाल	
उपप्रध्यापक	(विभागीय प्रमुख)
२. बिमल नेपाल	
उपप्राध्यापक	(शोधनिर्देशक)
३.	
	(बाह्य सुपरिवेक्षक)

मिति : २०७७/११/१९

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो बर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने हेतुले सुनसरी जिल्लाको भोक्राहा नरसिंह गाउँपालिका भित्रका जम्मा ५ ओटा आधारभुत विद्यालयहरुमा **बिद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन** भन्ने विषयमा यो शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु ।

उपर्युक्त विषयमा शोध गर्ने अवसर प्रदान गरेकोमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, श्री जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, सुनसरी प्रति आभार प्रकट गर्दछु । शोध निर्देशक श्री विमल नेपालज्यू प्रति शोधपत्र लेखनमा आवश्यक निर्देशन प्रदान गरी सहयोग गर्नु भएकोमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । विभागीय प्रमुख श्री शान्तिराम दाहालप्रति पनि कृतज्ञ छु । यसैगरी यस शोध कार्यमा नमुना छनोटमा परेका सम्पूर्ण सहभागीहरु, जसले तथ्यांक संकलनका क्रममा बहुमूल्य सुझाव दिई सहयोग गर्नुभयो, उहाँहरु सबै प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र तयार पार्न कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नु हुने क्यानभास कम्प्युनिकेसनका इटहरी-६, बी.पी. चौकका प्रोपाइटर सन्तोष रायमाझीप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

रुपनारायण साह

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्थामा आधारित रहेको छ । सामुदायिक आधारभूत विद्यालयको विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गर्नु, विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयनमा सरोकारवालाहरुको भूमिका खोजी गरि यसको कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरु पहिल्याउने मुख्य उद्देश्य राखि यो अध्ययन सञ्चालन गरिएको थियो ।

यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचामा आधारित रहि अगाडि बढाईएको छ । यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको भोक्राहा नरसिंह गाउँपालिका क्षेत्र भित्र सञ्चालित ५ ओटा सामुदायिक आधारभूत विद्यालयहरुमा केन्द्रीत रहेको छ । अध्ययनमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुलाई सहभागीको रूपमा छनौट गरि आवश्यक सूचना तथा जानकारीहरु संकलन गरिएको छ । विद्यालय अवलोकन फारम, अन्तरवार्ता अनुसूचि तथा लक्षित समूह छलफल जस्ता तथ्यांक संकलनका साधनहरुको प्रयोग गरि प्राप्त सूचना तथा तथ्यांकलाई विभिन्न शीषक तथा उपशीर्षकहरुमा राखि चर्चा गरिएको छ ।

अध्ययन गरिएका ५ वटै सामुदायिक आधारभूत विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना तथा कार्यान्वयनको अवस्था अन्तर्गत सबै विद्यालयहरुले विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरेको पाइयो । विद्यालय सुधार योजनाको अद्यावधिक सबै विद्यालयले गरेको पाइयो । विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयन पनि सबैले गरेको पाइयो । साथै विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा समिक्षा गर्ने पक्ष भने सबै विद्यालयहरुमा कमी देखियो । यसरी नै विद्यालयमा निर्मित विद्यालय सुधार योजना अनुसारको कार्यान्वयन पक्षले गर्दा गुणस्तरीयमा समेत राम्रो उपलब्धी प्राप्त भएको छ ।

निर्मित विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन पक्ष सामान्य रहेको पाइयो तथा विद्यालय सुधार योजना अद्यावधिक सबै हुन नसकेको देखियो । विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता र अपेक्षित उपलब्धिको लेखाजोखा गर्न समिक्षा गर्ने प्रचलन सामान्य देखियो ।

विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तह तथा शिक्षासँग सम्बन्धित माथिल्लो निकायले समय समयमा अनुगमन, मुल्याङ्कन गर्नुपर्ने नीति तर्जुमा गरी प्रभावकारी तवरबाट कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ । यसका अलावा विद्यालय सुधार योजनाको अवधारणा सम्बन्धमा अधिकाँश शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक स्पष्ट गर्नुपर्ने नितान्त जरुरी देखिएको कारण विद्यालय व्यवस्थापनले यस बारेमा थप प्रशिक्षण सञ्चालन गर्नु पर्दछ । यस्तै स्थानीय तह भित्रका सम्पूर्ण विद्यालयका विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन समष्टिगत रूपमा गाउँपालिका शिक्षा योजना हुनुपर्नेमा सो कार्यान्वयन हुन नसकेको विद्यालय सुधार योजनाहरूका आवश्यकता र समस्या पूर्ण रूपले समेटनु पर्ने सुझावहरू प्रदान गरिएको छ ।

विषयसूची

	पृष्ठ
आवरण पृष्ठ	
प्रतिबद्धता पत्र	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता	iv
शोधसार	v
विषयसूची	vii

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अध्ययनको महत्व	६
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	७
१.६ अध्ययनको परिसिमा	७
१.७ मुख्य शब्दावलीहरूको परिभाषा	८

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१४
२.४ अवधारणात्मक खाका	१५

परिच्छेद तीन

अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१६
३.२ अध्ययन क्षेत्र	१६
३.३ जनसंख्या, नमुना तथा नमुना रणनीति	१६
३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू	१७

३.५ तथ्याङ्क संकलन विधि	१८
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण विधि	१८
३.७ नैतिक तथा मूल्यगत पक्ष	१८

परिच्छेद चार

नतिजाको छलफल

४.१ विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था	१९
४.१.१ विद्यालयको भौतिक व्यवस्थापन	१९
४.१.२ विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन	२२
४.१.३ विद्यालयको सामाजिक व्यवस्थापन	२२
४.१.४ विद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन	२३
४.२ विद्यालय सुधार योजनाको कार्यान्वयन प्रक्रियामा सरोकारवालाहरुको सहभागिता	२४
४.३ विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनको अवस्था तहमा आइरहेको समस्या	२७
४.४ विद्यालय सुधार निर्माण तथा कार्यान्वयनका अवस्थामा देखिएका समस्याको समाधानका उपायहरु	२९

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष	३३
५.२ सुझाव	३४
५.२.१ नीतिगत तह	३४
५.२.२ अभ्यास तह	३५
५.२.३ अनुसन्धान तह	३६

सन्दर्भ सामग्रीहरु

अनुसूचीहरु